

RECENSIES

P. Meurkens, *Bevolking, economie en cultuur van het oude Kempenland* (Bergeijk: Stichting Eicha, 1985, 227 blz., ISBN 90 9000833 0).

In 1984 promoveerde de auteur op een proefschrift, dat als titel had: *Sociale verandering in het oude Kempenland (1840-1910). Demografie, economie en cultuur van een preïndustriële samenleving* (Nijmegen, 1984, ISBN 90 9000604 4). De verschillen tussen de dissertatie en deze uitgave zijn gering ('betooog en documentatie zijn dezelfde') en behelzen vooral een wat soepeler taalgebruik in de laatste versie. Meurkens, een Nijmeegs cultureel antropoloog, heeft een zeer omvangrijk en gedetailleerd onderzoek verricht naar de demografische ontwikkelingen, de veranderingen in het economisch systeem en de levensstijl in een zestal Kempense gemeenten (het gebied onder Eindhoven, tussen Bergeijk en Valkenswaard) in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het geheel is sterk gebaseerd op kwantitatief onderzoek (gezinsreconstructie en censusonderzoek), op cruciale onderdelen in het betooog echter stevig leunend op kwalitatief materiaal (met name de verzameling dagboeken, aantekeningen over taal, gewoonten en gebruiken van de onderwijzer Panken). Geconstateerd kan worden dat het een zeer leesbaar, helder redenerend betooog is geworden.

Het gebied is bekend geworden door de studie van J. Barentsen uit 1935, die een beeld construeerde van een zeer statische samenleving — het werd onder invloed van die studie gezien als het ideaaltype van een traditionele plattelandscultuur. Meurkens verwerpt dit beeld. Op grond van kwantitatieve gegevens maakt hij eerst aannemelijk dat, gezien de migratiepatronen, niet gesproken kan worden van een gesloten gemeenschap, die pas in de twintigste eeuw zou worden 'opengelegd' door de markt. Meer in het algemeen legt hij de nadruk op het belang van interne ontwikkelingen. In dit verband schetst hij uitvoerig de demografische verandering (met name de opmerkelijke stijging van de huwelijksvruchtbaarheid vanaf 1850, en de daar nauw mee samenhangende economische aanpassingen van boeren, arbeiders, ambachtslieden en ondernemers. Cruciaal is de reorganisatie van het gezinsleven: de taken van mannen en vrouwen worden sterker gescheiden, mannen worden meer en meer uitsluitend verantwoordelijk voor het inkomen; vrouwen krijgen het steeds drukker met het huishouden en de kinderen (niet alleen heeft ze veel kinderen, de eisen aan opvoeding gesteld worden ook hoger). Voor boeren was dit bijvoorbeeld een belangrijke reden om tot coöperaties over te gaan (wat op zijn beurt een verdere verandering van het gezin tot gevolg had).

Als belangrijke factor in de sociale verandering wijst hij op het ideologische systeem, steeds nadrukkelijker door de Brabantse clerus (die zich als nieuwkomer moest bewijzen, zowel tegenover de Hollandse burgerlijke elite, als tegenover Rome) gepropageerd. Door de clerus werd eerst een 'zedelijkheidsobsessie' verspreid (waardoor het zogen drastisch afnam, wat de vruchtbaarheid zo deed toenemen) en vervolgens 'het gezinscomplex' (waarbij het kerngezin model werd en vanaf 1910 een voortplantingsplicht aan de bevolking werd opgelegd). Meurkens vat het als volgt samen: 'Ik heb een dynamische ontwikkeling gevonden die op gang gebracht werd doordat de geestelijkheid nieuwe gedragscodes invoerde'.

Het is niet mogelijk in deze recensie voldoende tot zijn recht te laten komen, hoezeer de auteur in zijn betooog oog heeft gehouden voor nuances en details. Hij laat zich ook meer inspireren dan hinderen door de theorie (al ruist het oeuvre van Elias voortdurend op de achtergrond). Toch moet worden opgemerkt dat de auteur tenslotte wel een erg pragmatisch ideologiebegrip hanteert: over de opvattingen van de clerus, de oorzaken én vooral het effect van dit katholieke beschavingsoffensief is hiermee allerminst het laatste woord gezegd. Dat

neemt niet weg dat het een aardig voorbeeld is, hoe nuttig dit soort detailstudies is. Te hopen valt slechts dat het voor andere gebieden zal worden nagevolgd.

P. de Rooy

G. J. Schutte, *Nederland en de Afrikaners. Adhesie en aversie. Over stamverwantschap, Boerenvrienden, Hollanderhaat, calvinisme en apartheid* (Franeker: Wever, 1986, 248 blz., f32,50, ISBN 90 6135 406 4).

Nederland is tegen Zuid-Afrika op een manier waarop maar weinig landen dat zijn. Bedrijven met Zuidafrikaanse connecties worden geboycot en schrijvers en intellectuelen die het land bezoeken, krijgen het etiket van vriend van de apartheid opgeplakt om van erger dingen maar niet te spreken. Wie in deze sfeer van constante morele verontwaardiging een boek schrijft over Zuid-Afrika, waarin afkeer en veroordeling nu eens niet het 'Leitmotiv' vormen, is een moedig man. Wie, zoals Schutte in *Nederland en de Afrikaners*, de Nederlandse stemming tegen Zuid-Afrika bovendien nog weet te plaatsen in een verhelderend historisch kader, heeft recht op erkentelijkheid en waardering.

Schuttes grote thema is de ontwikkeling van de Nederlands-Zuidafrikaanse betrekkingen in de afgelopen honderd jaar. Deze bloeiden op in de jaren tachtig van de vorige eeuw toen de Transvaalse Vrijheidsoorlog (1880-1881) in Nederland een geestdriftige pro-Boerbeweging op gang bracht, die culmineerde in de oprichting van de nog altijd bestaande Nederlands-Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV). De NZAV vormde in de jaren na 1881 hét kanaal voor de Nederlandse bemoeienissen met Krugers Zuid-Afrikaanse Republiek. Via haar betrok de Transvaalse president het Nederlandse kader dat hij nodig had om zich staande te kunnen houden tegen de na de ontdekking van de goudvelden zijn land binnenstromende uitlanders. Het belang van deze Nederlandse immigratie is dan ook vele malen groter dan haar geringe omvang van ca. 6500 mensen doet vermoeden. Gedurende de periode voor de Boerenoorlog, zo toont Schutte aan, vormden de Nederlanders de administratieve en onderwijskundige ruggegraat van de Transvaalse samenleving en hebben ze deze blijvend beïnvloed; mede dankzij deze Nederlandse inbreng bleken de Transvalers en Oranje-vrijstaters na de Boerenoorlog bestand tegen Milners angliseringspolitiek en kon de Afrikaner emancipatie voorspoedig van de grond komen.

In navolging van Kossmann en Boogman verklaart Schutte de Nederlandse geestdrift voor de Boerenzaak vanuit de specifieke omstandigheden van het laatste kwart van de negentiende eeuw. Na een periode van crisis was de natie weer in opgang en op zoek naar mogelijkheden tot ontplooiing. Transvaal en Oranje-Vrijstaat leken in de slotfase van de Europese expansie de aangewezen gebieden voor de opbouw van een groot Nederlands gemenebest. Naast deze algemeen-Nederlandse oriëntatie op Zuid-Afrika ziet Schutte echter ook nog een groepsbelangstelling voor de Boeren: de interesse van de anti-revolutionairen voor hun Afrikaner geloofsgenoten. En hiermee komen we bij het tweede thema van *Nederland en de Afrikaners*: Schuttes aanval op de door de Amerikanen Moodie en Hexham uitgedragen mening als zouden Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper met de leer van de soevereiniteit in eigen kring de ideologische grondslag hebben geleverd voor het Afrikaner nationalisme en daarmee de peetvaders zijn van de apartheid.

Om die gedachte te weerleggen, volgt Schutte de principiële weg: hij vergelijkt de door